

KOUSEK NEBE

režie: Petr Nikolaev, 2005

SLOVO HISTORIKA K FILMU

Komunistická strana získala v únoru 1948 veškerou moc ve státě úspěšnou kombinací kabinetní politiky a teroru, který měl především podobu zastrašování a vydírání. Komunisty do té doby hlášaná „československá cesta k socialismu“ byla opuštěna, nastal čas sovětizace. Podle sovětského vzoru mělo být napříště uspořádáno vše, a zejména vztahy mezi držiteli moci a společností. Gottwaldovo vedení KSČ mělo jediný recept na to, jak se udržet u vlády: zastrašit společnost masovou represí, cíleně zaměřenou na skutečné či domnělé odpůrce totalitního režimu.

Bezprostředně po únoru 1948 přestal v Československu existovat právní stát. Právo se stalo služkou totalitní moci. O ztrátě osobní svobody nebo majetku rozhodovala administrativní opatření, proti kterým nebylo žádné odvolání. Komunisté nedodržovali zákony, které si sami schválili. Všechny politické procesy byly vykonstruované, obžalování nucením brutálním násilím k doznávání zločinů, které nespáchali. „Výrobu“ nejvýznamnějších politických procesů řídili sovětské poradci povolani do Státní bezpečnosti.

Cílem komunistické represe se nejprve stali představitelé demokratických politických stran a protikomunističtí publicisté (zatykač na Pavla Tigrida byl vydán dokonce již 23. února 1948). Na jaře 1948 proběhl proces s vedením slovenské Demokratické strany, v dalších letech následovaly procesy s představiteli národně socialistické a sociálně demokratické strany. Největším soudním řízením tohoto druhu byl proces s Miladou Horákovou a dalšími obviněnými v roce 1950 (čtyři tresty smrti, čtyři doživotí, pět trestů v rozmezí 15–20 let), na který navazovalo dalších 35 procesů (10 trestů smrti, 48 doživotních trestů a několik set osob odsouzených úhrnem k 7850 letům vězení).

Další procesy se zaměřily na vojáky (především příslušníky západního odboje), katolickou církev, samostatně pracující rolníky, skauty, činovníky Sokola, pracovníky západních zastupitelských úřadů, osoby, které byly chyceny při pokusu dostat se do zahraničí, lidi s „buržoazním“ původem a později také na vysoké funkcionáře režimu. Mezi nimi byli zvláště postiženi Židé, účastníci španělské občanské války a lidé s vazbami na Západ a Jugoslávii. Vedle zcela vykonstruovaných případů byly organizovány také procesy se skutečnými odpůrci režimu, při nichž však byly také pošlapány zásady právního státu a udělovány zcela nepřiměřené tresty. Hlavní vlna politických procesů proběhla v letech 1949–1954, nicméně ani v pozdější době od nich režim zcela neupustil.

V měsících a letech po Stalinově a Gottwaldově smrti v roce 1953 byli osvobozeni někteří vězňi komunisté, první velká amnestie však přišla teprve v roce 1960. Řada vězňů byla propuštěna teprve v roce 1967. Kromě krátkého období tzv. Pražského jara byli v Československu vězňi lidé z politických důvodů po celou dobu existence komunistického systému.

Historii politické represe dnes známe především díky stovkám svědectví a vzpomínek politických vězňů. Ty shodně zachycují brutální metody vyšetřování, které mělo podobu fyzického a psychického mučení s cílem přimět obviněné, aby se doznali k činům, které nespáchali. Soudní fraška byla pro většinu vysvobozením ze spárů vyšetřovatelů. Samotné tresty odnětí svobody si vězňi odpýkali buď v kamenných věznicích nebo pracovních lágrech, přičemž místo pobytu bylo

během trestu zpravidla několikrát změněno. V každém případě žili v nevyhovujících hygienických podmínkách, byli podvyživení a museli vykonávat těžkou a zdraví devastující manuální práci, zejména v uranových dolech na Jáchymovsku a Příbramsku. Kontakt s rodinou byl vyloučen, nebo výrazně omezen, za sebemenší přestupek následovaly brutální tresty – bití, korekce, samovazby. Političtí vězňi byli vystaveni nejen šikaně sadistických dozorců, ale také útokům kriminálních vězňů, s nimiž museli sdílet cely.

Na osudech rodiny spisovatele Jiřího Stránského, scénáristy filmu *Kousek nebe* se dá demonstrovat celá škála komunistické represe. Jiří Stránský se narodil v roce 1931 ve významné české rodině. Jeho dědeček, Jan Malypetr, byl přední politik agrární strany, který předsedal vládě v letech 1932–1935 a byl šéfem Poslanecké sněmovny v letech 1925–1932 a 1935–1939. Oběti komunistů se stal ještě před jejich nástupem k moci. Hned po válce ho nařkl z kolaborace a byl řadu měsíců vězněn. Přestože jej soud osvobodil, zemřel již v roce 1947 na následky věznění.

Stránského otec, Karel Stránský, byl šlechtického původu a pracoval jako advokát. Pro svou funkci v Sokole byl za druhé světové války vězněn nacisty v Osvětimi. Po únoru 1948 byl zatčen a bez soudu poslán do tábora nucených prací, což byla zařízení, která existovala od podzimu 1948 do roku 1953 oficiálně pro osoby štitící se práce, ale ve skutečnosti pro představitel „poražených tříd“. Podle historika Karla Kaplana těmito tábory prošlo asi 80 tisíc lidí, kteří byli nuceni vykonávat zejména těžkou práci v průmyslu.

Dalším pronásledovaným členem rodiny se stal starší bratr Jiřího, Jan Stránský, který pracoval jako překladatel a redaktor pro tiskovou agenturu United Press. Nejprve byl rovněž poslán do tábora nucených prací a v květnu 1952 odsouzen na šest let v procesu s americkým dopisovatelem agentury Associated Press Williamem Oatisem. Zároveň byla celá rodina vystěhovávána ze své vily na pražské Hanspaulce na venkov, v rámci takzvané akce B, zahájené na podzim 1948 s cílem odstranit „reakci“ z velkých měst.

Perzekuce Jiřího Stránského měla několik fází. Nejprve byl těsně před maturitou vyloučen z gymnázia. Poté byl odvelen na vojnu k tzv. Pomocným technickým praporům (PTP). Šlo o vojenské pracovní oddíly existující v letech 1950–1954, jejichž příslušníci museli pracovat buď ve stavebnictví nebo v dolech. V roce 1952 v nich sloužilo asi 30 tisíc osob, zejména tzv. nespolehlivých elementů. Část z nich musela ve velmi tvrdých podmínkách přežít základní vojenskou službu prodlouženou až na čtyři roky. Přímo u PTP byl 16. ledna 1953 Jiří Stránský zatčen. „Chtěli, abych se přiznal, co jsem dělal. Jenže já neměl ponětí, o čem hovoří, a tak jsem nepodepsal. Že jsem jim nepověděl to, co chtěli slyšet, mě stálo hodně bití. Bili mě moc, bili mě strašně. První dva měsíce byly hrozné. Přišel jsem o devět zubů a do cely mě často museli odnést,“ popisuje Stránský první měsíce vazby. Pozadí jeho případu bylo jednoduché: v podniku, kde pracoval před válkou, vznikla odbojová skupina, která organizovala přechody hranic. Věc ale byla prozrazena a šéf skupiny si chtěl zachránit život. Vyšetřovatelům „přiznal“ spolupráci s mnoha lidmi, kteří neměli o akci ponětí, včetně Stránského. Ten byl posléze jako mladistvý odsouzen na osm let, které si až na osm měsíců celé odseděl. Po návratu z vězení se stal občanem druhé kategorie a mohl se žít jen těžkou manuální prací. Znovu vězněn byl i dva roky v letech 1973–1975, tentokrát pro smyšlenou hospodářskou kriminalitu.

Jiří Stránský je s Karlem Peckou zřejmě nejvýznamnějším spisovatelem, který ve svých literárních dílech vychází z vlastní zkušenosti politického vězně. Film *Kousek nebe*, natočený na motivy jeho povídky *Šťěstí*, neodráží celou hrůzu komunistického vězení 50. let. Skutečnost byla mnohem drastičtější než její filmová rekonstrukce. „Hodili mě do jedné cely bez oken, kdy bylo na zemi 10 až 15 cm vody. Nemohl jsem si vůbec lehnout a byl jsem nucen chodit tou vodou pět nebo šest dní. Tento zážitek naprosto zničil moje močení a těžce mi poškodil ledviny,“ vzpomíná Jiří Stránský. Zkušenost, kterou asi není možné natočit.

Autor textu: Petr Zídek

LITERATURA K TÉMATU:

Karel Bartošek: Český vězeň. Svědectví politických vězeňkyň a vězňů let padesátých, šedesátých a sedmdesátých. Paseka, Praha 2001.

Tomáš Bursík: Ztratily jsme mnoho času... Ale ne sebe! Životy politických vězeňkyň v československých věznicích padesátých a šedesátých let dvacátého století. ÚDV, Praha 2007.

Jan K. Coetzee, Linda Gilfillan, Otakar Hulec (eds.): Zbořená zdi. Hlasy z cel, které vězňily Nelsona Mandelu a Václava Havla. Orientální ústav AV ČR a NLN, Praha 2003.

Jan Lukeš: Srdcerváč. Rozhovor se spisovatelem a scénáristou Jiřím Stránským. Nakladatelství Hejkal, Havlíčkův Brod 2005.

Slavomír Michálek: Případ Oatis. Československý komunistický režim verzus dopisovatel Associated Press. Ústav paměti národa, Bratislava 2005.

Jiří Bílek, Jaroslav Láník, Jan Šach: Československá armáda v prvním poválečném desetiletí. Květen 1945 – květen 1955. Ministerstvo obrany ČR – AVIS, Praha 2006.